

Znanstveni skup *Dani* *Stjepana Gunjače*

Sažeci predavanja

*Hrvatska srednjovjekovna
povijesno arheološka baština*

Međunarodne teme

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

Split 18.-21. listopada 2011.

DANI STJEPANA GUNJAČE

18. - 21. listopada 2011.

Sažeci predavanja

Split, 2011.

Izdavač:

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
S. Gunjače bb
21000 Split
e-mail: muzej@mhas-split.hr
www.mhas-split.hr

Za izdavača:

Tomislav Šeparović

Za tisak pripremila:

Maja Petrinec

Lektura:

Katja Tresić-Pavičić

Tisak:

Jafra-print d.o.o.

Naklada:

300 primjeraka

Ivan Alduk

Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel Imotski
HR, 21260 Imotski
A. Starčevića 7
alduk.ivan9@gmail.com

Novija istraživanja kliške tvrđave i njene okolice

Kliška tvrđava jedna je od najvažnijih fortifikacija na hrvatskoj obali Jadrana s nemjerljivim značenjem za domaću i europsku povijest.

U posljednjih neoliko godina radi se, iako polako, na njenoj obnovi i prezentaciji. Radovi koji prethode tome su različita konzervatorska i arheološka istraživanja. Upravo se tijekom tih istraživanja, posebice onih ograničenih na najviši dio tvrđave (tzv. Treći ulaz odnosno Treći obzid), naišlo na neke nove nalaze koji bacaju skromno svjetlo na antičku i srednjovjekovnu povijest tvrđave.

Kombinirajući rezultate s tih istraživanja sa starijim i već poznatim nalazima, ali i s arheološkom topografijom kliške okolice, dolazimo do novih i zanimljivih znanstvenih spoznaja.

Željana Bašić

zeljana_d@net.hr

Ivana Anterić

ivanaanteric@yahoo.com

Ela Škorić

ela.balic@gmail.com

Šimun Anđelinović

simun.andjelinovic@st.t-com.hr

Klinički zavod za patologiju, sudsku
medicinu i citologiju

KBC Split

HR, 21 000 Split

Spinčićeva 1

Bioarheološke osobine kasnosrednjovjekovne populacije iz okolice Dubrovnika

Na lokalitetu crkve Svetog Ivana Krstitelja u Platu (okolica Dubrovnika) tijekom srpnja i kolovoza 2010. godine provedena su zaštitna arheološka istraživanja tijekom kojih su pronađeni ostaci jednog objekta i groblje s 26 grobova, od kojih 25 pripada kasnom srednjem vijeku, a 1 grob pripada ranom novom vijeku. Osteološki materijal iz navedenih grobova je tijekom studenog i prosinca 2010. godine antropološki analiziran i obrađen na Kliničkom zavodu za patologiju, sudsku medicinu i citologiju, KBC-a Split.

Analizirano je 30 osoba od čega 11 muškaraca, 6 žena i 14 djece. Prosječna doživljena dob za muškarce je iznosila 44,96, žene 45 a djece 8,52 godina. Cribra orbiatlia pojavljuje se ukupno kod 40% osoba s očuvanim orbitama, odnosno kod 50% muškaraca i 44,44% djece.

Sačuvane zube imale su 23 osobe, a ukupno je analizirano 248 zuba. Zubni karijes je zabilježen kod 9,1% zuba žena (66,66% žena), 3,64% zuba muškaraca (28,57% muškaraca). Alveoarna resorpcija je zabilježena kod 33,33% žena, odnosno kod 71,43% muškaraca. Zaživotni gubitak zuba zabilježen je kod 66,67% žena (odnosno 12,67% zuba) i 42,86 % muškaraca, (odnosno 11, 70% zuba). Kod 42,86 % muškaraca pronađeni su znakovi habitualnih radnji na zubima. Osteoartritične promjene uočene su kod 82,35% odraslih osoba (72,73% muškaraca i 100% žena). Periostitis se javlja kod 17,65% odraslih osoba (27,27% muškaraca, 0 % žena), te kod 64,29% djece. Kod jednog djeteta zabilježena je antemortalna trauma na lubanji. Otitis media (upala srednjeg uha) zabilježena je kod 23,53 % odraslih osoba (50% žena, 9,09 % muškaraca), te 21,43 % djece.

Kod jednog muškarca uočena je lumbalizacija kralježaka, kod jednog djeteta osteomijelitis na goljeničnoj kosti te kod djeteta starosti 17-20 godina spina bifida na križnoj kosti.

Marijeta Babin

Uprava za zaštitu kulturne baštine
Konzervatorski odjel u Trogiru
HR, 21220 Trogir
Gradska 41/2
marijeta.babin@min-kulture.hr

Zaštitna arheološka istraživanja grobljanske crkve sv. Nikole u Kaštel Starom

Zaštitnim arheološkim istraživanjima crkve sv. Nikole u Kaštel Starom 2006. godine potvrđena je pretpostavka o postojanju starijeg srednjovjekovnog sakralnog objekta na mjestu recentne grobljanske crkve. Radi se o jednobrodnoj srednjovjekovnoj građevini pravokutnog tlocrta koja je orijentirana u smjeru jugozapad-sjeveroistok. Nažalost, gradnja recentne crkve Sv. Nikole kao i velike kosturnice 19. st. u potpunosti je devastirala ostatke apside stoga nije moguće iznijeti pouzdani zaključak o tlocrtu srednjovjekovne crkve. Pretpostavlja se kako je prvotna crkva izgrađena i opremljena kamenim namještajem u predromanici dok se značajna adaptacija crkve dogodila u 11. st. o čemu svjedoči dedikacijski natpis sa spomenom Ljubomira tepčije, hrvatskog velikodostojanstvenika sa dvora kralja Zvonimira ugrađen iznad vrata recentne crkve sv. Nikole. Istraživanjima je obuhvaćen i dio pripadajućeg groblja koje se datira u razvijeni i kasni srednji vijek.

Luka Bekić

Međunarodni centar za podvodnu arheologiju u Zadru
HR, 23000 Zadar
Božidara Petranovića 1
lbekic@icua.hr

Keramika praškog tipa u Hrvatskoj

Do sada u Hrvatskoj nisu bili poznati primjerci ranoslavenske keramike koja je poznata pod nazivom “keramika praškog tipa”. Bilo je doduše još prije šezdesetak godina pokušaja da se prepoznaju keramički nalazi koji se mogu pripisati najranijem doseljavanju Slavena u Hrvatsku i šire (Vinski - Gibt es frühslawische Keramik aus der Zeit der sudslawischen Landnahme?) ali u toj grupi nalaza nije bilo “praškog tipa”. Niti u drugim kasnijim objavama koje su donosile rijetke nalaze iz toga razdoblja nije bilo primjeraka koji bi se bez sumnje mogli pripisati ovom tipu.

U dvije arheološke kampanje koje su se 2004. i 2009.g. provodile na polju Stara ves kod Nedelišća (Čakovec) otkriveno je nekoliko objekata koji se mogu pouzdano datirati u prvu polovinu 7.st. U njima je između ostalog pronađeno i par ulomaka koji bez ikakve sumnje pripadaju keramici “praškog tipa”. Na taj način su nalazi iz hrvatskog Međimurja i slovenskog Prekmurja za sada jedini takvi nalazi na jugozapadu prostora kojeg su Slaveni zauzimali krajem 6. i početkom 7.st.

Tonči Burić

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

HR, 21 000 Split

Stjepana Gunjače b. b.

tonci.buric@mhas-split.hr

Segmenti prostorne strukture agrarnih naselja u ranom srednjem vijeku - odabrani primjeri

Proučavanje prostornih segmenata agrarnih naselja u srednjem vijeku, a općenito i u ranijim razdobljima, u Hrvatskoj je na samom početku. Kategorizacija pojedinih tipova zemljišta i prirodnih resursa u prostoru seoske zajednice, kao i različitih vrsta terena prema gospodarsko-socijalnim kriterijima još nije postala predmetom interesa naše medievistike. A upravo razdoblje srednjega i ranoga novog vijeka pruža najviše mogućnosti za takve studije, jer nam na raspolaganju stoje podjednako arheološki i pisani izvori, kao i razni drugi podatci (kartografski, likovni, toponomastički itd.).

Ovdje ću na tri odabrana primjera pokušati prikazati jedan od mogućih modela za takva istraživanja. To su teritoriji sela Ostrog i Radun u Kaštelima u nekadašnjem trogirskom distriktu, odnosno ranije kliškoj županiji, te sela Glavice kod Sinja. Analiza je, prema dostupnosti izvora, rađena na bazi arheoloških i pisanih vrela. Polazište joj je bazirano na Baradinoj studiji “Starohrvatska seoska zajednica“, raznim dokumentima iz trogirskog arhiva, te na arheološkim podacima s terena.

Željko Demo

Arheološki muzej Zagreb

HR, 10000 Zagreb

Trg Nikole Šubića Zrinskog 19

zeljko.demo@zg.t-com.hr

Srebrni ukrasni lanac sa srcolikim privjescima iz Arheološkog muzeja u Zagrebu

Srcoliki ili listoliki jednodijelni privjesci od srebrnog lima, kako ih se obično naziva, nakitni su element svojstven nošnji staromađarskih doseljenika u panonske krajeve od kraja 9. do sredine 10. stoljeća. Srcoliki privjesci od srebrnog lima s ovalnim ili srcolikim udubljenjem u sredini izrađivani su da bi poslužili dvojako: primjerci zatečeni u ženskim grobovima služili su kao dio složenijeg prsnog ukrasa, a oni zatečeni uz skelete konja služili su kao ukras prsnog dijela konjske orme. Smatra se da su obje verzije zacijelo povezane s kultom plodnosti. U panonskim krajevima južno od Drave i Dunava primjerci ovakvog ranosrednjovjekovnog ukrasa posebno su rijetki, pa su stoga arheološki ali i povijesno dodatno zanimljivi. Jedan takav nalaz, dosada neobjavljen, čuva se na Srednjovjekovnom odjelu Arheološkog muzeja u Zagrebu.

Karla Gusar

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
HR, 23000 Zadar
Obala P. Krešimira IV, 2
kgusar@unizd.hr

Eduard Visković

Grad Hvar
HR, 21450 Hvar
Milana Kukurina 2
eduard.viskovic@gmail.com

Keramika kasnog srednjeg i ranog novog vijeka s područja grada Hvara

U radu se donosi analiza keramičke građe s područja grada Hvara koja potječe iz fundusa Muzeja hvarske baštine, te sa zaštitnih arheoloških istraživanja palače hvarske obitelji Bracanović provedenih 2002. godine. Među ovim nalazima zastupljeni su raznoliki primjerci od grube kuhinjske do luksuzne stolne glazirane keramike. Zanimljive nalaze predstavlja gruba kuhinjska keramika koju izrazito rijetko nalazimo u publikacijama koje obrađuju kasnosrednjovjekovnu i novovjekovnu keramiku u Dalmaciji, a koja predstavlja učestale nalaze na gotovo svim lokalitetima navedenog vremena. Brojnošću se izdvaja glazirana keramika zastupljena kuhinjskim i stolnim posuđem. Unutar ove grupe nalazimo različite vrste glazirane keramike u svim inačicama tehnika i stilova, koje okvirno možemo podijeliti na jednostavnu olovno glaziranu keramiku (invetriatu), engobiranu keramiku te majoliku. Pojedini primjerci predstavljaju uistinu skupocjene i rijetke nalaze na području Hrvatske. Materijal koji najvećim dijelom potječe iz talijanskih radioničkih središta, a okvirno se može smjestiti od 15. do 18. stoljeća svjedoči nam o izrazito visokoj razini kulture življenja i stanovanja na području grada Hvara u navedenim razdobljima.

Mitja Guštin

Univerza na Primorskem
Inštitut za dediščino Sredozemlja
SLO, 6630 Piran
Bolniška ulica 20, P. B. 14
mitja.gustin@zrs.upr.si

Cone Krstevski

Muzej na Makedonija
MK, 1000 Skopje
Curciska b. b.
conekrstevski@yahoo.com

Ranosrednjovekovni horizont na nalazištu Viničko Kale / Makedonija

Istraživanje helenističkog i rimskog grada Viničko Kale u zadnjim desetljećima je dalo izvanredne nalaze arhitekture i obiman pokretni materijal spomenutog razdoblja, koji daje vrlo dobar uvid u karakter tog lokaliteta u svim fazama njegova postojanja. Na ruševinama kasnoantičkog grada sistematski arheološki radovi otkrili su kulturni sloj sa relativno brojnim nalazima prepoznatljive ranosrednjovekovne keramike koja predstavlja srž naše teme.

Obrada tog materijala jedan je od vrlo bitnih zadataka, jer se ona povezuje s arheološkom situacijom na prostorima Makedonije i šire. Već prije nekoliko desetljeća je Boško Babić, iznad rimskog horizonta na nalazištu Skupi u današnjem Skopju, konstatirao jasno prepoznatljiv sloj s tipičnom ranosrednjovekovnom keramikom, a u zadnje vrijeme slični su nalazi zapaženi i u Bitoli (T. Janakievski, Ubikacija na srednjevekovna Bitola (VII-IX vek), 2003).

Prezentacija ranosrednjovekovnog horizonta sa nalazišta Viničko Kale biti će izvedena na nivou opće primijenjene i poznate tipologije keramike tog doba i s pokušajem prepoznavanja eventualnih kronološki zatvorenih cjelina, koje bi omogućavale kvalitetniju dataciju i kulturno-povijesno povezivanje sa sličnim nalazima u Makedoniji, a i izvan nje kao npr. sa poznatim ranosrednjovekovnim slavenskim nalazima iz Olimpije u Grčkoj.

Maja Hadži Maneva

Narodna banka Makedonije

MK, 1000 Skopje

Bld. Kuzman Josifovski Pitu 1

hadzimanevam@nbrm.mk

Pregled ostava s bizantskim novcem deponiranih u kasnim pedesetim godinama 6. stoljeća

U radu je obuhvaćeno 18 ostava, od kojih 12 potječe s teritorija Republike Makedonije. Najveći dio njih vjerojatno je bio deponiran u kasnim pedesetim godinama 6. stoljeća, kada su, prema podacima iz pisanih povijesnih izvora, Kutriguri izvršili upad na bizantski teritorij.

Radi se o slijedećim ostavama Taor, Vodovrati, Skačinci, Popadija, Barovo, Bansko, Dragomirovo, Decherli, Drenovo i Stepanci u kojima posljednje emisije sadržavaju novac u vrijednosti od 16 numija, a datiraju se u vremenskom rasponu od deset godina, između 552. i 562. godine. Ovoj skupini vjerojatno pripadaju i nalazi iz Demir Kapije i Selca. Ostave su bile otkrivene u manjim naseljima, koja su najvjerojatnije podignuta ili utvrđena u razdoblju vladavine Justinijana I.

Mato Ilkić

Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
HR, 23000 Zadar
Obala kralja Petra Krešimira IV, 2
milkić@unizd.hr

Mirko Vukušić

HR, 21000 Split
Laginjina 4
m.vukusic@yahoo.com

Prilog poznavanju optjecaja novca na širem zadarskom području u srednjem i ranom novom vijeku

S niza arheoloških lokaliteta na širem zadarskom području potječe mnogobrojan i raznovrstan novac iz razdoblja srednjeg i ranoga novoga vijeka, koji dosad nije bio znanstveno publiciran. Riječ je o pojedinačnim nalazima i jednoj maloj ostavi. Te stare kovanice se čuvaju u nekoliko hrvatskih muzeja i privatnih zbirki. Iako su otkrivene većim dijelom slučajno, za mnoge su poznata točna mjesta pronalaska. Pojedini primjerci su nađeni prigodom arheoloških istraživanja. Ta numizmatička građa je važna, među inim, za bolje i cjelovitije poznavanje optjecaja novca u sjevernoj Dalmaciji, i to u razdoblju od 10. do 18. stoljeća. Ranom srednjem vijeku pripadaju denari prvih nekoliko careva Svetog Rimskog Carstva. To su srebrnjaci Otona I. i Otona III., koji su za sad i jedini takvi nalazi s područja sjeverne Dalmacije. Vremenski im je bliska i nekolicina bizantskih kovanica, među kojima se ističe histamenon cara Romana III. Argira. Kronološki slijedi frizaški pfenig Bernharda II. Zastupljeni su i deneri Splita, zatim patrijarha iz Akvileje te hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika I. No, većina kasnosrednjovjekovnog novca pripada Mletačkoj Republici. Njezine različite kovanice dominiraju i u ranom novom vijeku, što je očito bila posljedica venecijanske vlasti nad Zadrom. Otkriveni su i pojedini primjerci turskog novca. To su mangir vjerojatno sultana Bajazida II. te akča sultana Selima I. Potpadanjem Zadra pod vlast Beča postupno je bio uveden novac Habsburgovaca, o čemu svjedoči niz takvih numizmatičkih nalaza, osobito onih iz 18. stoljeća.

Vujadin Ivanišević

vujadin.ivanisevic@gmail.com

Perica Špehar

perica.spehar@gmail.com

Arheološki institut

SRB, 11000 Beograd

Kneza Mihaila 35/IV

Srpsko Podunavlje u ranom srednjem vijeku

Napadi Avara i Slavena na podunavske gradove i njihovi upadi u centralne oblasti Ilirika u drugoj polovini 6. stoljeća doveli su do sloma bizantske upravne vlasti u prvim desetljećima 7. stoljeća. Ove promjene su imale za posljedicu smanjenje populacije koja je u znatnom broju naseljavala sejverne oblasti Ilirika, te zamiranje gradova, ruralnih sredina i gašenje nekada važne mreže puteva i posebno privrede.

Usputni nalazi materijalne kulture, koji se mogu datirati u zrelo 7. i 8. stoljeće, nedovoljan su pokazatelj obnove organiziranog života na prostoru uz nekadašnju granicu Carstva. Istraživanja antičkih gradova Sirmija, Singidunuma, Marguma, Viminacija i drugih nisu pružila zadovoljavajuće podatke o obnovi života na ovim prostorima u razdoblju koje se vezuje s doseljavanjem Slavena na spomenute prostore. Ništa bolji rezultati nisu postignuti ni prilikom istraživanja lokaliteta duž Dunava, ili u samoj unutrašnjosti.

Obnova života na ovim prostorima može se jasnije pratiti u 9. i posebno 10. stoljeću kroz brojnije nalaze, koji ukazuju na postupno oživljavanje privrede i širenje populacije, u prvom redu, u nekadašnjima antičkim gradskim centrima, ravnica i riječnim dolinama.

Značajnu ulogu u ovim promjenama imalo je širenje bugarske države na nekadašnje ilirske provincije Bizantskog carstva.

Nikola Jakšić

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

HR, 23000 Zadar

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2

Novi natpis kneza Branimira

Autor prvi put donosi ulomke nekoć većeg natpisa pronađenog kod crkve sv. Martina u Lepurima. Natpis je bio uklesan na portalu koji je pripadao spomenutoj crkvi. Portal je bio isklesan od rimskog sarkofaga i sačuvani su samo njegovi manji dijelovi. Iako je ime kneza na ulomku portala tek dijelom sačuvano, ne ostavlja se mjesta sumnji da je riječ upravo o knezu Branimiru iz druge polovice 9. stoljeća.

Ivan Josipović

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

HR, 23000 Zadar

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2

ijosipov@unizd.hr

Ranosrednjovjekovni ciborij iz Lepura kod Benkovca

Tema izlaganja je novoprepoznati ranosrednjovjekovni ciborij kojim je bila opremljena unutrašnjost crkve sv. Martina u Lepurima. Nedavnom obradom sačuvanih predromaničkih reljefa iz tog ravnokotarskog sela izdvojeno je osam ulomaka od kojih je rekonstruirana arkada krune ciborija. Zahvaljujući sačuvanom fragmentu njezine desne stope i činjenici da joj je bočna strana rezana pod kutom od 60 stupnjeva, razvidno je da je riječ o šesterostranom ciboriju. Osim toga, dva veća komada osmerostranih stupova i nekoliko ulomaka jednostavnih lisnatih kapitela s kutnim volutama, prepoznati su, zbog podudarnih mjera i stilske ujednačenosti, kao donji dijelovi njegove konstrukcije. Detaljnom analizom svih pripadajućih mu dijelova došlo se do zaključka da su stilske i konstruktivne značajke ciborija bliske djelima tzv. klesarske radionice iz vremena kneza Trpimira, pa je temeljem toga okvirno datiran u sredinu 9. stoljeća. Njegovim prepoznavanjem povećan je inače mali broj pouzdano utvrđenih ciborija na tlu ranosrednjovjekovne hrvatske države, a činjenica da su šesterostrani ciboriji na tom području dosad utvrđeni samo u Kninu i Galovcu kod Zadra, dodatno naglašava važnost lepurskog primjerka.

Špela Karo

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije

Center za preventivno arheologiju

SLO, 1102 Ljubljana

Poljanska 40

spela.karo@cpa-rs.si

Konjanička i konjska oprema s Gradišča nad Bašljem

U podnožju 2132 metra visokog Storžiča nad naseljem Bašelj nalazi se uzvisina Gradišče (873 m). Arheološko nalazište rasprostire se na stjenovitom vrhu uzvisine, okolnim strminama i terasama. Neravna površina upućuje na to da se pod njom nalaze ostaci naselja. Iskopavanjima provedenim u ljeto 1939. i onima iz 1998. otkriven je dio kasnoantičke obzide, koja je naselje okruživala s tri strane. Pored uskog ulaza također je otkrivena kamena kuća prislonjena na obzidu. Nalazi ukazuju da je Gradišče bilo naseljeno u kasnoantičkom i ranosrednjovjekovnom razdoblju. Paljevinski sloj nad kasnoantičkim ostacima sadržavao je brojne željezne predmete i ulomke keramike iz vremena između kraja 8. i početka 10. stoljeća.

O važnosti nalazišta svjedoči prije svega brojnost i dragocjenost pronađenih predmeta. Narodni muzej Slovenije pohranjuje više od 1700 predmeta, među kojima prevladavaju oružje i dijelovi konjaničke opreme načinjeni od kvalitetnog željeza (ostruge, mačevi, noževi, vršci strelica), konjska oprema (stremeni, žvale, razdjelnici remenja), oruđe, predmeti iz svakodnevne uporabe i pojedini primjerci nakita. Dijelovi opreme konjanika i konja nisu samo izuzetno vješto izrađeni i lijepo ukrašeni već je njihova površina također pokositrena, a površina pojedinih brončanih predmeta pozlaćena. Najvjerojatnije su svi bili namijenjeni pripadnicima viših društvenih slojeva.

Ranosrednjovjekovni lokaliteti s tako izuzetnim nalazima poput ovih s Gradišča nad Bašljem rijetki su na teritoriju Slovenije, ali također i u širem europskom kontekstu. Oružje, dijelovi konjaničke i konjske opreme osobito su rijetki u ranosrednjovjekovnim grobovima u Sloveniji, pa stoga naše spoznaje o nalazima toga tipa potječu upravo s lokaliteta poput Gradišča nad Bašljem.

Krešimir Kužić

Hrvatsko vojno učilište Petar Zrinski

HR, 10000 Zagreb

Ilica 256b

kresimir.kuzic@zg.t-com.hr

Odrazi antike i germanskog ranog srednjeg vijeka na hrvatskoj obali u djelima njemačkih hodočasnika (14.-17. stoljeće)

Mnogobrojni njemački hodočasnici iz svih staleških skupina prolazili su istočnom obalom Jadrana na putu u Svetu zemlju. Na temelju putnih bilježaka, ali služeći se i starijim tekstovima, neki od njih napisali su putopise u kojima se mogu naći mnogi zanimljivi podaci o hrvatskim krajevima i gradovima. Iako često u žurbi i bez tumača, uspijevali su običi ne samo kršćanske građevine, nego i antičke znamenitosti po kojima je neki grad bio poznat. Njemački hodočasnici su bili specifični i po poznavanju likova iz germanskih legendi, a iznenađenje nam predstavlja lociranje djelovanja tih likova u našim gradovima.

Zahvaljujući utjecaju humanizma, ali često i pogrešno, navodili su i antička imena za djelove istočnojadranskog kopna uz koji su plovili. Glede antičkih autora hodočasticima su bili poznati: Plinije Stariji i Klaudije Ptolomej, a o srednjovjekovnim legendama, zahvaljujući mnogobrojnim prijepisima i tiskanim djelima, imali su još bolja predznanja.

Vinicije B. Lupis

Institut društvenih znanosti

Ivo Pilar

Područni centar Dubrovnik

HR, 20 000 Dubrovnik

Od Kaštela 11

vinicije.lupis@pilar.hr

Kult i štovanje Sv. Petilovrijenaca u Dubrovniku i Kotoru

Autor u svom radu obrađuje kult bokokotorskih mučenika Petra, Andrije, Lovrijenca, zvanih u Dubrovniku Petilovrijenci. Kult lokalnih svetaca Petilovrijenaca autor prati od početaka u dubrovačkoj historiografiji, pa sve od prvih prikaza na moćniku desne ruke sv. Vlaha iz prve četvrtine XII. st., te njihova spomena u Dubrovačkom beneventanskom misalu iz XII. stoljeća, a koji se danas čuva u Bodleian Library u Oxfordu. U misalu se na 87. stranici nalazi i obrazac mise u čast kotorskih mučenika: Petra, Andrije i Lovrijenca, a koji glasi: “Bože, ti si današnji dan uresio mučeništvom blaženih tvojih mučenika Lovrijenca, Petra i Andrije, daj da mi koji ih častimo pobožnom ljubavlju na zemlji osjetimo njihovu nebesku zaštitu.” Isto tako se u radu obrađuju moćnici i crkva koja je bila sagrađena na Placi između ulice Petilovrijenci i Vetranovićeve. Koncem lipnja 1363. Veliko vijeće odredilo je trojicu među vlastelom da pronađu mjesto za gradnju crkve. Ta se crkva dosta dugo gradila jer se 1419. gradi zvonik na preslicu. Pod konac XVIII. stoljeća crkva je bila u ruševnom stanju, a 1801. je bila srušena i prodana Matu Nika Sorkočevića. Kult svete braće Petilovrijenaca jedinstveni je hagiografski i kulturološki fenomen dubrovačkog i kotorskog srednjovjekovlja.

Romana Menalo

Dubrovački muzeji/Arheološki muzej

HR, 20000 Dubrovnik

Pred Dvorom 3

romana.menalo@dumus.hr

Pustijerna - Dubrovnik, arheološko nalazište i pokretna kamena građa

Iako je Željko Rapanić, voditelj arheoloških istraživanja na lokalitetu „bivše košarkaško igralište na Pustijerni“, u dva navrata objavio rezultate dugogodišnjih iskapanja 1984.-1987., na kojima sam sudjelovala 1984.-1985., nije se detaljnije pozabavio ostacima pojedinih građevina i najzanimljivijim pokretnim nalazima. Građevine, iako krnje, pružaju zanimljivu sliku jednog segmenta Dubrovnika prije katastrofalnog potresa iz 1667., koji nikada nije obnovljen jer je poslužio kao svojevrsno odlagalište raznog materijala za vrijeme raščišćavanja i pretvoren u vrt, a sadrže niz zanimljivih detalja koja valja objelodaniti. Predstavit će se još i dio dobro ušćuvane kamene građe – radi se o skulpturama, dijelovima arhitektonske plastike i predmetima svakodnevnog uporabe, čija se datacija proteže od kasne antike do baroknog doba.

Daša Pavlovič

Univerza na Primorskem

Inštitut za dediščino Sredozemlja

SLO, 6630 Piran

Bolniška ulica 20, P. B. 14

dasa.pavlovic@zrs.upr.si

Naseljavanje i organizacija života ranih Slavena na primjeru Prekmurja / Slovenija

U razdoblju od 1999. - 2008. godine, na nekoliko kilometara dionice buduće autoceste u blizini Murske Sobote, bilo je istraženo gotovo 10 lokaliteta, na kojima je prisutan i relativno dobro očuvan ranosrednjovjekovni horizont. U do sada objavljenj literaturi (Zgodnji Slovani (ur. M. Guštin) 2002; Srednji vek (M. Guštin), 2008) novi naseljenici na tom rubnom dijelu Panonije etnički su opredijeljeni kao Slaveni, koji žive na istom području od 2. pol. 6. do kraja 8. stoljeća.

Na osnovi tipologije keramike, koja je bila napravljena preliminarno, na osnovu građe iz sezone 1999.-2001., mogle su se prepoznati dvije kronološke faze. Ovu podjelu potvrdile su i radiokarbonske datacije ugljena iz ranosrednjovjekovnih jama. Kartiranjem objekata, koje sa velikom sigurnošću možemo uvrstiti u jednu od dviju faza, na temelju tipologije ili na temelju radiokarbonskih datacija, pokazale su se određene karakteristike pojedinačne faze.

Ukratko, u prilogu želimo predstaviti tip naseljavanja najstarijeg horizonta nakon dolaska Slavena u Prekmurje i promjene do kojih je došlo konsolidacijom njihovog života.

Maja Petrinec

maja.petrinec@mhas-split.hr

Ante Jurčević

ante.jruevic@mhas-split.hr

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

HR, 21000 Split

S. Gunjače b b

Najnoviji ranosrednjovjekovni nalazi iz Orlića kraj Knina

U izlaganju se razmatraju najnoviji ranosrednjovjekovni nalazi s lokaliteta Zadruga u Orliću. Riječ je o nalazištu s kojeg potječu dva ranokarolinška mača otkupljena krajem 19. i početkom 20. stoljeća za Muzej hrvatskih arheoloških spomenika. Provedenim arheološkim istraživanjima otkrivena su dva ranosrednjovjekovna groba s ukopima popraćenim izrazitim poganskim ritualom, te jame s brojnim nalazima keramike, bruseva, žrvnjeva, željeznih alatki i životinjskih kostiju. Izlaganje obuhvaća i rezultate osteološke analize životinjskih ostataka pronađenih u istraženom arealu.

Lumír Poláček

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v.v.i

Detašované pracoviště Mikulčice

696 19 Mikulčice

lpolacek@iabrno.cz

Nova arheološka istraživanja u ranosrednjovjekovnim Mikulčicama

Ranosrednjovjekovni burg Mikulčice u Moravskoj spada među najznačajnija arheološka nalazišta u Češkoj Republici. Arheološki institut Akademije znanosti iz Brna ovdje provodi arheološka istraživanja od 1954. godine. Tijekom tih istraživanja otkriven je velik broj crkava 9. stoljeća, koje su bile okružene grobljima s bogato opremljenim pokojnicima. Kako je izvorno riječ o otočnom burgu, smještenom po sredini vodenog toka rijeke Morave, otkriveni su također i značajni drveni nalazi (mpr. tri drvena mosta), koji su inače izuzetno rijetki u češkom miljeu.

Središnje naselje u Mikulčicama egzistira od 8. stoljeća, a u 9. stoljeću razvija se u burg na 10 ha površine, koji je vjerojatno bio glavni centar tzv. Velikomoravskog carstva. Početkom 10. stoljeća razorili su ga Mađari.

Mirsad Sijarić

Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine

BiH, 71000 Sarajevo

Zmaja od Bosne 3

sijaric.mirsad@bih.net.ba

Albaneški, albansko - dalmatinski, bosanski, ili srpski mačevi? - mali prilog ka rješavanju jedne dileme

Na osnovu istraživanja pisane izvorne arhivske građe iz drugog desetljeća 15. st. u kojoj se na više mjesta spominju narudžbe relativno precizno definiranih sječiva za mačeve, usporedbom tih podataka sa stvarnim nalazima mačeva iz šire regije, kao i njihovim prikazima u likovnim izvorima, u radu se autor nastoji približiti odgovoru na pitanje kako su zaista, ili nisu, izgledali tzv. albanski, dalmatinski, bosanski ili srpski mačevi. Podacima iz arhivske građe također se rasvjetljava i potvrđuje pretpostavljeno odvojeno djelovanje kovača i mačara, te ukazuje na određene tipološke detalje koji dozvoljavaju preciznije kronološko determiniranje pojedinih tipova sječiva, a time i mačeva, iz 15. stoljeća.

Marija Šiša-Vivek

msvivek@ffzg.hr

Morana Karneluti

morana_101@yahoo.com

Sveučilište u Zagrebu

HR, 10000 Zagreb

Ivana Lučića 3

Koštane klizaljke s lokaliteta Josipovac - Selište kod Osijeka

Tijekom velikih zaštitnih arheoloških istraživanja na trasama autoceste kroz Slavoniju, 2007. i 2008. godine pod vodstvom dr. sc. Krešimira Filipca (Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za arheologiju) istraživani su prapovijesni i kasnosrednjovjekovni lokalitet Josipovac – Selište kod Osijeka. Među nalazima iz kasnoga srednjeg vijeka najzastupljeniji su keramički predmeti, a potom slijede nalazi životinjskih kostiju, roga i parožaka. Među mnoštvom životinjskih kostiju relativno je malo koštanih predmeta, a najbrojniju skupinu čini preko 30 koštanih klizaljki – nožnih i saoničkih. Za sada je na području Hrvatske poznat samo jedan primjerak nesigurno datiranih koštanih klizaljki iz Lipovca, koji je još 1954. godine objavila K. Vinski-Gasparini.

Ante Škegro

Hrvatski institut za povijest

Opatička 10

HR, 10000 Zagreb

askegro@isp.hr

Reformator dalmatinske crkve

Salonitanski nadbiskup Honorije II. (527.-547.), suvremenik reformatora zapadnog monaštva sv. Benedikta iz Nursije (o. 480.-543.), presudno je utjecao na kristijanizaciju dalmatinskih prostora. Ne samo da je reformirao crkvene institucije, nego je, sukladno reformskim naporima sv. Benedikta, odlučno utjecao i na stabilizaciju monaškog života na istočnojadranskim prostorima. Njegova vizija kršćanstva kao takvoga odnosno kršćanskog života, a nadasve odlučnost u nametanju i provođenju zamišljenih reformi, udahnuli su novi polet malaksalom i učmalom kršćanstvu na prostorima pod njegovom jurisdikcijom. U prilog tomu ne govore samo zapisnici metropolitanskih sabora koje je u razmaku od samo tri godine poduzeo na samom početku svoga pontifikata 530. i 533. g. nego i pothvati oko podizanja monumentalnih sakralnih građevina.

Franjo Smiljanić

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

HR, 23000 Zadar

Obala kralja Petra Krešimira IV 2

franjo.smiljanic@zd.t-com.hr

Prilog proučavanju mitske topografije hrvatskih rodova na teritoriju Ravnih Kotara

Predmet izlaganja je analiza sakralne topografije, institucija te njihova transformacija u kršćanskom kontekstu na teritoriju današnjih Ravnih Kotara, nastanjenom hrvatskim rodovima. Na temelju provedene analize autor utvrđuje da radi o svetom prostoru hrvatskih rodova.

Marinko Tomasović

Gradski muzej Makarska

HR, 21300 Makarska

Obala kralja Tomislava 17/1

marinko.tomasovic1@st.t-com.hr

Hagiotopografska pitanja kroz arheološke indicije za prostor između donjeg toka Cetine i Neretve

Na obalnom dijelu i u neposrednom zaleđu između rijeka Cetine i Neretve više položaja upućuje na kasnoantičke ili ranosrednjovjekovne crkvene gradnje. Postojanje njihovih ostataka izgledno je i u pogledu cjelokupnog arheološkog konteksta prostora, neovisno radi li se isključivo o materijalnim mikrotopografskim sadržajima. Pojedine gradnje upućuju na vrijeme kasne antike, dopuštajući njihove eventualne prostorne pomake unutar relativno poznatog areala i karaktera šireg lokaliteta. Titulari vjerojatnih crkvenih gradnji ponegdje se predaju toponomastičkim značajkama (Omiško zaleđe), odnosno i njihovim izglednim uključivanjem u prethodne, pojedine antičke gospodarstvene ili tek izrasle vojno-strateške okvire (Makarsko primorje i neretvansko područje).

Stanje potpune neistraženosti većine lokaliteta, tamo gdje su arheološki tragovi neupitni, ne dopušta uvjerljivije pretpostavke o kontinuitetu gradnji u slijedu od kasne antike u srednji vijek. Neovisno o tome, hagiotopografska podloga ovog dijela obale i neposrednog zaleđa, donekle pouzdano, usmjerava pozornost na relativnu brojnost sakralnih gradnji. Arheološke ih indicije, neovisno o izostanku konkretnog vremenskog konteksta kao oslonca, gotovo uvijek i naznačavaju, a ponegdje i podupiru.

Trpimir Vedriš

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest

HR, 10000 Zagreb

I. Lučića 3

tvedris@ffzg.hr

Je li zadarska rotonda sv. Trojstva izvorno bila zamišljena kao martirij sv. Anastazije?

Polazeći od pretpostavljene veze između relikvija sv. Anastazije i crkve sv. Trojstva, odnosno propitujući moguću vezu između dolaska carigradskih relikvija u Zadar početkom 9. st. i izgradnje monumentalne zadarske rotonde, autor problematizira pitanje moguće izvorne posvete te zadarske crkve sv. Anastaziji. Polazeći od mogućnosti da je rotonda sv. Trojstva bila sagrađena (ili nadograđena) upravo s nakanom da posluži kao martirij sv. Anastazije, autor propituje mišljenje domaćih stručnjaka koji su tu tezu predložili i donekle obrazložili. Smatrajući osobito poticajnim prijedlog J. Belamarića da je „uz moći sv. Stošije morao, iz Konstantinopolisa doći i projekt“ za izgradnju njene crkve, autor upozorava na važnost raščlambe sačuvanih izvora koji govore o carigradskoj crkvi sv. Anastazije nastojeći rekonstruirati povijest njene gradnje i nadogradnji. Oslanjajući se na tom raščlambom prikupljene podatke, autor će u izlaganju pokušati povezati u izvorima sačuvan spomen (koliko god oskudan) pojedinih arhitektonskih elemenata carigradske crkve sv. Anastazije s izgledom i opisima zadarske crkve sv. Trojstva. Konačno, držeći se poznate kronologije i okolnosti razvoja obiju crkava te oslanjajući se na nedavno predloženo tumačenje M. Ančića, autor će pokušati ocrtati moguć kontekst izgradnje (ili nadogradnje) zadarske rotonde i „implantacije“ kulta sv. Anastazije u ranosrednjovjekovnom Zadru.

Mate Zekan

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

HR, 21000 Split

S. Gunjače b b

mate.zekan@mhas-split.hr

Bribir - ubikacija crkve sv. Ivana i atribucija nekih kamenih spomenika

U svom dijelu "Put po Dalmaciji" opat D. Farlati navodi kako su još 1690. godine na Bribiru postojali ne baš neznatni tragovi bogate opatije sv. Ivana. Njezini ostatci ucrtani su i na geodetskoj skici mletačkog katastra s početka 18. stoljeća. Uz prostranu staru crkvu smještenu sjeveroistočno od razrušene kule ucrtana je građevina trapezoidnog oblika pripisana crkvi sv. Ivana.

Nedavna objava dokumenta od 8. prosinca 1738. godine iz arhiva Skradinske biskupije o dogradnji crkve sv. Ivana na Bribiru, kao i uklanjanje žbuke 2010. godine sa zidova parohijske crkve, koje je potvrdilo tu intervenciju, dali su čvrst oslonac za konačnu ubikaciju crkve sv. Ivana, te uputili na postojanje crkve sv. Stjepana u njezinoj blizini.

Među mnogobrojnim kamenim spomenicima, koji su prispjeli u zbirku Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika pod raznoraznim okolnostima, ima i manji broj onih kojima se tajilo mjesto nalaza. Poneki podatci o njima očuvani su u pisanoj i foto građi muzejskog arhiva. Osloncem na te izvore, među ostalima, autor pripisuje arheološkoj bašini Bribira tri spomenika nađena uzidana u crkvu sv. Ante u Ostrovici. Danas, prvorazredna svjedočanstva kasnije hrvatske srednjovjekovne povijesti (dva natpisa u gotici - o kralju Zvonimiru iz 1405. godine i Jakovu Šubiću te najstariji grb Dalmacije) resila su dvore Šubića, neokrunjenih hrvatskih oligarha.

Stanislav Živkov

SRB, 26 000 Pančevo

Karadorđeva 68

stanislav.zivkov@gmail.com

Nova rekonstrukcija mauzoleja sv. Arhandela kraj Prizrena na Kosovu

Ostaci manastira sv. Arhandela smješteni su u klancu rijeke Bistrice, oko tri kilometra od Prizrena nedaleko starog karavnskog puta koji je vodio dalje u Štrpce, Ferizaj i Skopje. Navedena lokacija već je bila sjedište nekoliko ranijih sakralnih kompleksa, koji vjerojatno datiraju iz rane i kasne antike, ako je suditi po nalazi-ma grobnica s tegulama. Tijekom istraživanja mauzoleja cara Dušana, na više su mjesta uočeni ostaci starije crkve. Kompleks obuhvaća veliku mauzolejsku crkvu posvećenu sv. Arhandelu, malu crkvu posvećenu sv. Nikoli, monaške stanove, knjiž-nicu, bolnicu i prostranu blagavaonicu križnog oblika, sve okružene zidovima utvr-de. Mauzolej Sv. Arhandela bio je znamenit po ljepoti svoje arhitekture i velikom bogatstvu. Crkve su bile građene u romaničko-gotičkom stilu i ukrašene raskošnim skulpturama, freskama i podnim mozaicima. U vrijeme turske uprave nad Kosovom manastir je naglo počeo nazadovati i naposljetku je potpuno uništen. Prva znan-stvena istraživanja provedena su 1927. godine, a većina otkrivenog materijala pre-mještena ju u Muzej Makedonije u Skopju. Premda je materijal publiciran 1966, u ovoj prigodi preispituje se dostupna originalna dokumentacija i ostaci arhitekture te predlaže nova rekonstrukcija arhitekture mauzoleja i crkve sv. Nikole.

Alja Žorž

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Center za preventivno arheologiju
SLO, 1102 Ljubljana
Poljanska 40
alja.zorz@cpa-rs.si

Život s mrtvima: ranosrednjovjekovni ukop unutar ritualnog krajobraza

Artefakti, strukture i aktivnosti smještene unutar određenih prostornih i vremenskih granica oblikuju ritualni krajobraz, definiran od društva, njegove ideologije i vjerskih gledišta. U tom smislu ritualni krajobraz djeluje na homogen i cjelovit način. U tako složenom sustavu u mogućnosti smo prepoznati manje entitete poput grobalja ili svetih mjesta, koja se često čine odvojenima od prostora za žive. Aspekti života i smrti upotpunjuju sklop precizno definiranih principa korištenih u procesu stvaranja i dokazivanja integralnog sustava jama, običaja i instrumenata koji prate posmrtnu ostatku, u bliskoj povezanosti s mjestima živih. Razumijevamo svijet kao živ i na taj se način odnosimo prema njemu. Međutim, prema smrti se odnosimo drugačije, s velikim pijetetom. Te nevidljive veze i emocije reflektiraju se u organizaciji (orijentaciji i mjernim principima) ukopnog mjesta, jednako kao i na mikrorazinama ustanovljenim unutar odvojenih ritualnih struktura i u drugom pratećem kontekstu.

Uvidom u iskopavanja višeslojnog arheološkog nalazišta Spodnje Škovce, u mogućnosti smo poboljšati naše razumijevanje ranosrednjovjekovnih sakralnih običaja i ritualnog krajobraza. Nekoliko jama smještenih na staroj riječnoj terasi može se protumačiti kao strukture nesvakodnevne, odnosno ritualne funkcije; grobna raka s dvostrukim ukopom, plitka jama sa škriljevcem, ulomcima keramike i premazima gline, duboka mala jama s životinjskim kostima i premazima gline te jezgra s ulomcima pečene keramičke plitice. Te jame i objekte moguće je prepoznati kao važna oruđa i simbole korištene u raznovrsnim običajima povezanim sa smrću, plodnošću i besmrtnošću. I više od toga, oni reflektiraju emocionalno nabijene postupke, koji se pojavljuju tijekom i nakon čina pokopavanja.

Sadržaj

Ivan Alduk:

Novija istraživanja kliške tvrđave i njene okolice5

Željana Bašić, Ivana Anterić, Ela Škorić, Šimun Anđelinović:

Bioarheološke osobine kasnosrednjovjekovne populacije iz okolice Dubrovnika.....6

Marijeta Babin:

Zaštitna arheološka istraživanja grobljanske crkve sv. Nikole u Kaštel Starom7

Luka Bekić:

Keramika praškog tipa u Hrvatskoj8

Tonči Burić:

Segmenti prostorne strukture agrarnih naselja u ranom srednjem vijeku – odabrani primjeri9

Željko Demo:

Srebrni ukrasni lanac sa srololikim privjescima iz Arheološkog muzeja u Zagrebu10

Karla Gusar, Eduard Visković:

Keramika kasnog srednjeg i ranog novog vijeka s područja grada Hvara.....11

Mitja Guštin, Cone Krstevski:

Ranosrednjovjekovni horizont na nalazištu Viničko Kale / Makedonija.....12

Maja Hadži Maneva:

Pregled ostava s bizantskim novcem deponiranih u kasnim pedesetim godinama 6. stoljeća.....13

Mato Ilkić, Mirko Vukušić:

Prilog poznavanju optjecaja novca na širem zadarskom području u srednjem i ranom novom vijeku.....14

Vujadin Ivanišević, Perica Špehar:

Srpsko Podunavlje u ranom srednjem vijeku.....15

Nikola Jakšić: Novi natpis kneza Branimira.....16

Ivan Josipović:

Ranosrednjovjekovni ciborij iz Lepura kod Benkovca.....17

Špela Karo:

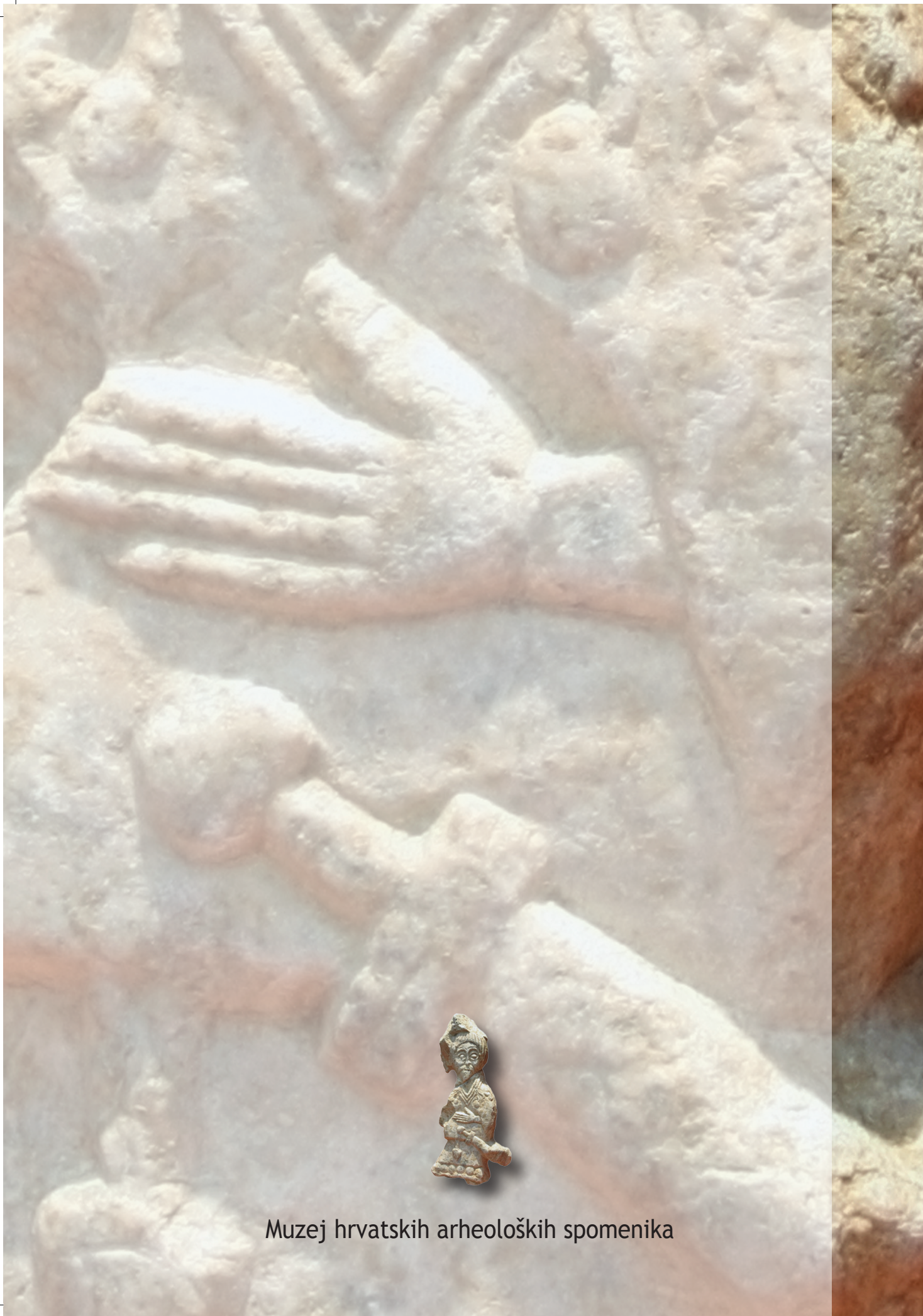
Konjanička i konjska oprema s Gradišća nad Bašljem18

Krešimir Kužić:

Odrzi antike i germanskog ranog srednjeg vijeka na hrvatskoj obali u djelima njemačkih hodočasnika (14.-17. stoljeće)19

35

Vinicije B. Lupis:	
Kult i štovanje Sv. Petilovrijenaca u Dubrovniku i Kotoru	20
Romana Menalo:	
Pustijerna – Dubrovnik, arheološko nalazište i pokretna kamena građa	21
Daša Pavlovič:	
Naseljavanje i organizacija života ranih Slavena na primjeru Prekmurja / Slovenija	22
Maja Petrincec, Ante Jurčević:	
Najnoviji ranosrednjovjekovni nalazi iz Orlića kraj Knina	23
Lumír Poláček:	
Nova arheološka istraživanja u ranosrednjovjekovnim Mikulčicama	24
Mirsad Sijarić:	
Albanske, albansko - dalmatinski, bosanski, ili srpski mačevi? - mali prilog ka rješavanju jedne dileme.....	25
Marija Šiša-Vivek, Morana Karneluti:	
Koštane klizaljke s lokaliteta Josipovac – Selište kod Osijeka.....	26
Ante Škegro:	
Reformator dalmatinske crkve	27
Franjo Smiljanić:	
Prilog proučavanju mitske topografije hrvatskih rodova na teritoriju Ravnih Kotara.....	28
Marinko Tomasović:	
Hagiotopografska pitanja kroz arheološke indicije za prostor između donjeg toka Cetine i Neretve	29
Trpimir Vedriš:	
Je li zadarska rotunda sv. Trojstva izvorno bila zamišljena kao martirij sv. Anastazije?.....	30
Mate Zekan:	
Bribir - ubikacija crkve sv. Ivana i atribucija nekih kamenih spomenika.....	31
Stanislav Živkov:	
Nova rekonstrukcija mauzoleja sv. Arhandela kraj Prizrena na Kosovu	32
Alja Žorž:	
Život s mrtvima: ranosrednjovjekovni ukop unutar ritualnog krajobraza	33

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika